

К., 2000. – С. 96.

3 Там само. – С. 96.

4 Літературно-науковий вісник. – Кн. 5. – 1904. – С. 68–69.

5 Цит. за: Сергійчук В.І. Симон Петлюра. – К., 2004. – С. 10.

6 Капельгородський П. Записки семінариста // Твори. – К., 1961. – С. 118.

7 Полтавський обласний державний архів. – Ф. 83. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 1.

8 Він – з когорти вождів. – К., 1994. – С. 36.

9 Там само. – С. 28.

10 Савченко В.А. Симон Петлюра. – Харьков, 2004. – С. 19–21.

Алієва Л.

ІЗ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ ЛІТЕРАТУРИ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. ТА У 20-ТІ РОКИ ХХ СТ.

Необхідність більш повного бачення розвитку національної культури актуалізує дослідження історії галузей її художньої культури, важливішою із яких є художня література. Розвиток і реальне буття літератури в суспільстві, яке вивчається соціологією літератури, особливо у її витоках, залишається малодослідженим. Невизначеним є й формування соціології літератури як галузі соціології художньої культури. Найбільш повно і глибоко проблеми літературної соціології в Україні знайшли відображення в працях відомого літературознавця Г.М. Сивоконя [1, 2, 3, 4, 5], а в сфері бібліотекознавчої соціології у творчості Т.В. Новальської [6], створюючи основу для пошуку специфіки власне соціології літератури і відтворення повноти соціолітературних досліджень. Ставиться мета визначити особливості становлення і формування соціології літератури шляхом аналізу змісту її джерел від зародження до кінця 20-х років ХХ ст.

Хоч базова проблема „письменник – читач” вивчається дослідниками вже з часів Київської Русі [1], і прослідковується впродовж всього розвитку української літератури, однак перші емпіричні дослідження потреб читача були проведені в 1866 році у Київській публічній бібліотеці [7]. Таким чином, початок соціології літератури в Україні йде від бібліотечної соціології. Хоч це емпіричне дослідження має бути віднесене до протосоціології літератури, за своїм рівнем воно мало чим відрізняється від пересічних емпіричних досліджень читача 20-х р. ХХ ст.

Наступне поживлення соціолітературних досліджень у 80-ті роки ХІХ ст. відбувається на більш широкій громадянській основі. У 80-ті роки ХІХ ст. Х.Д. Алчевською проводиться комплексний експеримент соціологічного характеру по вивченню сприйняття художньої літератури, в тому числі української, різними групами молоді на основі яких розробляється методика наближення читача до високохудожньої літератури, шляхом видруку покажчика рекомендованих книжок за назвою „Що читати народу?” [8].

Діяльність Х.Д. Алчевської і її співробітників може бути віднесена і до бібліотечної, і до літературознавчої, і до художньо-педагогічної соціології. Близький досвід роботи такої ж направленості знаходимо в 60-80-ті роки XIX ст. у творчості відомого українського педагога і дослідника М.О. Корфа [9, 10 с.15-18].

Продовжує цю лінію аналізу в дусі соціології народного читання і з використанням подібної ж методики дослідження Б.Грінченко у своїй книжці “Перед широким світом” (1907 р.) та у інших роботах [11, 12, 13, 14]. Він розглядає такі соціологічні проблеми як особливості сприйняття сільським читачем творів української літератури (Шевченків Кобзар, твори П. Куліша) [11, 13], зрозумілість художніх творів світової літератури для широких мас [12, с. 85-95], народність мистецтва, умови, що визначають висоту поетичних злетів, соціологічні критерії розвитку літератури.

Відомий сучасний дослідник С.Л. Зворський оцінюючи підсумки соціологічних розвідок Б.Грінченка у цій книзі вважає, що “це перше в Україні дослідження соціології народного читання, до того ж написане на ґрунтовному рівні” [15, с. 15]. Дана робота є теж багатоплановою і може бути віднесена до тих же напрямків, що й праці Х.Д. Алчевської, але вона більш літературознавчо і соціологічно орієнтована, а тому має пласти літературознавчої соціології.

В руслі зазначеної традиції в 80-х роках, коли проводила свої дослідження й Х.Д. Алчевська, була виконана в Західній Україні історико-соціологічна розвідка М.Павлика [16], в центрі якої знаходяться проблеми громадсько-бібліотечної соціології і становлення читача художньої літератури, формування читацького активу, шляхи залучення селянства до художньої книжки. Автор надає питальник по вивченню становища читачів, їх літературних інтересів і потреб, складу бібліотек, шляхів і каналів залучення до художньої літератури, поцінованих творів і мотивацій їх оцінок та ін. [16], що дає підстави вважати його одним із перших документів емпіричного дослідження в руслі і бібліотечнознавчої, і літературної соціології громадсько-національної направленості.

Важливим джерелом вивчення читачів і читання, в тому числі художньої літератури, є статистична звітність міських публічних бібліотек з 1866 по лютий 1917 року, представлена фахівцями Херсона, Києва, Єкатеринослава, Сум, Житомира, Харкова, Чернігова та інших міст, ретельно проаналізована Т.Новальською [6, с. 43–56]. У цих звітах з 1914 року дається аналіз читацьких вимог на літературу [17].

Починаючи з 80-х років XIX ст. у публічних бібліотеках пройшли випробування на практиці основні соціологічні методи щодо вивчення читачів: збір статистичних даних про контингент читачів, опитування та ін. З 1911 року, після Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи, на якому були закладені теоретичні основи вивчення читачів і читання, соціологічні дослідження читачівства набувають вищого рівня, але реалізуються повною мірою у 20-ті роки

XX ст. [6, с. 77-80]. З 1911 року з'являються публікації соціолітературознавчого характеру (Тешенко І. Українське письменство і читач) [18], а також представляються результати вивчення українського читача засобами соціології, проведеного М. Гехтером спільно з часописом "Засів" [19].

Вагомим і творчо стимулюючим був внесок в соціологічне осмислення літератури І. Франка, Л. Українки, О. Потебні та ін.

Для творчості І. Франка характерна багатовимірність соціологічного аналізу функціонування літератури в Галичині з урахуванням інтересів різних соціальних груп її населення, визначення домінанти народності у спілкуванні читача з літературою, розуміння соціальної природи таланту і адресування літературно-художньої творчості, розкриття соціально-художніх механізмів взаємозв'язку письменника, читача та критика і громадськості, особливо у його творі "Література, її завдання і найважливіші ціхи" [20, с. 13].

У творчості Л. Українки розробляється ціла соціологічно орієнтована концептуальна система ролі митця у його відносинах з народом і владою, функцій літератури в житті народу [21]. Вона боролася проти вульгарного соціологізму в українській критиці. В 90-х роках Л. Українка підкреслює визначальну роль публіки в літературному процесі, констатує, що "наша література і критика живуть в ненормальних обставинах – вони перш усього не мають за собою справжньої читаючої публіки" [21, с. 275].

Методологічно цінною для розвитку соціології літератури і соціології мистецтва є, ще й сьогодні недостатньо оцінена спадщина видатного харківського дослідника О. Потебні (1835–1891) [22], особливо ідея пластичності художнього образу здатного внутрішньою формою збуджувати у публіки різноманітний зміст соціально і естетично диференціюючи її склад і її сприйняття [22].

Слід погодитись з тим, що "непересічну цінність для соціології мають ідеї О. Потебні про комунікативну функцію мистецтва, природу і механізми взаємозв'язку митця, твору і публіки, що в різних соціальних умовах набувають різних естетичних і соціальних функцій" [23, с. 10]. Свій внесок в соціологічне осмислення літератури робить інший представник харківської школи М. Сумцов, досліджуючи ставлення українських письменників XVII ст. до читача [24].

Особливо ж принципово важливе значення для становлення власне соціології літератури має творчість зачинателя української соціології М. Грушевського, який, застосовуючи порівняльно-історичний метод, в своїй "Історії української літератури" глибоко обґрунтовував існуючу тенденцію, і необхідність зміщення центру дослідження історії словесності від філологічних до соціологічних наук [25, с. 54], розкриваючи зміст "соціологічного трактування літератури" [25, с. 52], вважає "головним, спеціальним інтересом" її розгляд як "дисципліни соціологічної" [25, с. 55].

Вчений пропонує цілу програму дослідження не власне історії літератури, а її цілісного вивчення з урахуванням впливу літератури на суспільство. „Історик літератури мусить поставити собі завдання дослідити поетичну творчість не тільки як соціальний факт, але як і соціальну функцію громадянства: що вкладає сюди громадянство в різних стадіях своєї еволюції, яку службу несе ця функція в сумі громадянського життя і як відбиває на собі це життя” [25, с. 54].

Він вважає за необхідне соціологічно досліджувану історію літератури розглядати в складі нової дисципліни “історії культури”, “трактуючи авторів і їх творчість як продукт соціальних обставин” [25, с. 53], що дає підстави вважати М. Грушевського не тільки зачинателем соціологічного методу в дослідженні історії літератури в культурологічному контексті, але й засновником соціології літератури, а також, очевидно, і літературознавчої соціології.

Відбуваються принципово важливі зміни у емпіричних дослідженнях на початку ХХ ст. (10-ті роки). Дослідження Т.І. Ківшар [26] та Т.В. Новальської показали, що вперше анкетування як метод соціологічних досліджень з вивчення різних проблем бібліотечної діяльності, в тому числі особливо читача, на загальнодержавному рівні було запроваджено бібліотечною секцією Архівно-бібліотечного відділу у 1918 році за участю відомих фахівців (О. Грушевського, Ю. Меженка, С. Сірополка та ін.), які надали йому комплексного характеру [6, с. 94]. Грунтовний для того часу аналіз методу опитування читача знаходимо у доробку Б. Боровича [27].

В 1919 році бюро пропаганди Всеукраїнському у журналі “Мистецтво” (№ 5-6) публікує звіт про результати вивчення читачів художньої літератури.

Методологія і методика вивчення інтересів і потреб масового читача та їх задоволення, в тому числі у художній літературі була в центрі уваги Першого Всеукраїнського з'їзду робітників бібліотек, який відбувся 1-6 червня 1926 року в м. Харкові [28, с. 31–80]. Особлива увага зверталась на вивчення читача-робітника (доповідь В.Л. Зільберштейна та резолюція з'їзду по ній) та необхідність проведення комплексних досліджень [28, с. 24-33]. У багатьох містах (Києві, Одесі, Харкові, Вінниці) були створені секції і гуртки вивчення читача [29, с. 34].

Жовтнева революція, докорінно змінивши соціальні умови, поставила як важливішу в сфері культури проблему нового читача, а відповідно і читача в цілому як проблему розширення і забезпечення доступу його до літературної скарбниці.

Найбільш ґрунтовно проблема читача на основі літературознавства, але з установкою його (читача) вивчення соціологічними засобами ставиться О.І. Білецьким [30, 31]. Г.М. Сивокінь визнає, що роботи О. Білецького не позбавлені соціологічного змісту [1, с. 22]. О.І. Білецький обґрунтовує необхідність вивчення історії читача, як складової літературознавства, бо таке вивчення на рівні читачьких груп (уявних співбесідників автора з майбутнього, палких прихильників, нащадків і творців) [30, с. 261] дозволяє розкрити не тільки багатоміття реальних

художніх і соціальних функцій літератури, але й характер впливу читача на творчість письменника [30, 31], що дає підстави вважати його одним із засновників соціологічного літературознавства. Сам же О.І. Білецький проводить соціальний аналіз успіху творчості П. Панча, у нових читачів акцентує увагу на необхідності вивчення соціальних груп, які читають літературні твори.

В цілому у літературознавстві і критиці у 20-ті роки увага до читача мала скоріше ідеологічно-декларативний характер, а основна увага приділялась соціологічному підходу і “соціологічній методиці у письменстві”, за висловом Б. Якубського [32]. Нерідко літературознавці вульгарно соціологізували літературний процес, особливо значну увагу звертаючи на соціальну обумовленість творчості письменника і соціальні здобутки в залученні нового читача до радянської літератури [33], критикуючи й суб’єктивно-соціологічний напрям у радянському літературознавстві. В цей же час П. Филипович на основі аналізу документів досліджує “соціальне обличчя українського читача 30-40-х років XIX ст.” [34, с. 136–145].

В середині 20-х років відбувається новий поворот в дослідженні як книги і читання, так і соціологічного вивчення літератури в цілому.

В інституційному плані розвиток соціологічних досліджень художньої літератури, пов’язаний з утворенням у жовтні 1926 року при Українському науково-дослідному інституті книги (УНіК) “Кабінету вивчення книги і читача”.

Ця інституція поєднувала багатоманітні функції, разом з тим реалізуючи соціологічну програму не тільки “повсюдного обліку й дослідження читача” [2, с. 25], але й дослідження у галузі бібліотечної і літературознавчої соціології більш широкого масштабу наближаючись до виконання завдань соціології літератури.

Важливо підкреслити, що комплексні соціологічні дослідження читачів і читання в Україні розроблялись і проводились у 1926–1930 рр. Саме співробітниками Кабінету вивчення книги і читача.

В цілому кабінет провадив досить інтенсивну роботу, і вже за рік – два по його утворенні стали з’являтися друком розвідки співробітників, статті та матеріали. Перший великий звіт про свою діяльність кабінет підготував під кінець 1928–1929 академічного року у вигляді “Трудів Інституту книгознавства, т. 2 (Праці кабінету вивчення читача кн. 1.)”, що так і не з’явилися друком. Тут були і теоретичні, і методологічні статті та статті з історії формування читача, і матеріали всеукраїнського обстеження бібліотек у 1927–1928 роках, дослідження читання художньої літератури робітничою молоддю у бібліотеках Києва та вивчення читачьких інтересів жінок-робітниць у 1929 р. [6, с. 105].

Пізніше кабінет продовжував свої дослідження в тому самому напрямку, розширяючи їх ще й за такими темами, як вивчення відгуків на прочитані книжки, рецензування вітчизняної і зарубіжної літератури в галузі соціології книжки

(своєрідна реферативна служба), попит читача в різній його соціальних групах (студенти, робітники Донбасу, учні вечірніх робітничих шкіл, читачі окремого села тощо). У червні 1936 р. Кабінет припинив свою роботу. Однак Інститут книгознавства, зокрема секція соціології книги (так після організаційного розширення – і з розширення тематики досліджень відповідно – став називатися кабінет вивчення книги і читача), встигли провести значну роботу. Напрямок їх пошуку розкрито в роботі керівника секції соціології книги В. Іванушкіна “Проблема читачівства та її вивчення” [35], в основу якої покладено „принцип обумовленості індивідуальної психіки з боку соціального оточення, з боку класової (групової) ідеології [35, с. 15], а сам читач розглядається як “соціальна постать, що стає в певний конфлікт із змістом і формою книжки ” [35, с. 12] і проходить певні стадії її розв’язання. Іванушкін В. розробив формулу процесу читання та засвоєння книжки [35, с. 21].

І в даного автора, і у інших його співробітників (наприклад Д. Балики керівника Кабінету вивчення книги і читача) існує прагнення реалізувати ідеї близькі до соціології літературно-художнього виховання. Балика Д. пропонує створити бібліологічну педагогіку – науку про організований вплив книгою і через книгу на основі активного взаємодіяння читача, книги і організацій книговидавців, об’єднання шукачів літературознавців, журналістів, бібліологів, бібліотекарів, педагогів, книговидавців та авторів [36], в якому соціологічний аналіз має синтезуюче значення.

Цей же автор, на основі ґрунтовного розгляду зарубіжних теорій вивчення читачтва та відповідних їм методик, пропонує методологічно виважені „способи і форми” синтетичного обстеження читача на основі попереднього використання аналітичного методу [36]. Ці розробки відповідають основним вимогам сучасних соціологічних досліджень і у певних пунктах випереджують практику емпіричних досліджень в сучасних бібліотеках. Д. Балика розробляє класифікацію друків за соціальним призначенням як основу подальших досліджень [37, с. 21–23]. Ще раніше, у 1919 р. цей автор пропонує соціологічні показники вивчення читача [38]. Він же на початку 30-х років пропонує нову назву соціології читання і книги – бібліологічну соціологію і обґрунтовує її як синтетичне знання [39], розробляє профілі читачів, вивчає інтереси читачів-українців [40].

Праці Д.О. Балики, як і інших працівників його установи, були частково оприлюднені у збірнику праць [41], а видання збірників присвячених проблемам вивчення читача стає традицією [42].

В 20-ті роки ж відбувається як би перехід від бібліотечної соціології в широкому розумінні до власне соціології літератури з елементами літературознавчої соціології у таких відомих авторів як Д. Балика, Н. Фрідьева, К. Довгань, Я. Керекез, які обирають об’єктом свого вивчення читання художньої літератури і через неї вивчають читачтво за такими основними показниками як

попит і міра його задоволення, використовуючи типології читача і співвідносно вивчаючи фонд бібліотек. Так, Н. Фрідьєва, проводячи „тиждень запису попиту”, фіксує його за рубриками у 34 бібліотеках Києва таких як “вільний – невільний”, “за структурою видів літератури”, виділяючи “попит на класиків і сучасників”, “визначений – невизначений”, “задоволений – незадоволений” [43, с. 35, 46]. Н. Фрідьєва ретельно вивчає особливості запитів, в тому числі і в художній літературі, міського читача [44] та формує ескіз образу читача київських бібліотек, виділяючи особливі читацькі групи [45], узагальнює досвід історії вивчення читача в Україні [46], формує соціологічний образ українського читача [47], досліджує методику соціологічного дослідження читача.

Я. Керекез в дослідженні “Художня література і селянський читач” вводить додаткові показники попиту на російську літературу та за основними регіонами України [48], з урахуванням змін попиту на українську художню літературу, розглядає проблему читача як суспільну [49]. Збагачує розуміння соціальної функції літератури, показники і зміст аналізу надрукованої і виданої української художньої літератури, з урахуванням низки соціальних показників К. Довгань [50].

Підкреслимо, що досвід українських соціологів літератури Н. Фрідьєвої та Д. Балики набуває визнання російських фахівців, бо у Москві у 1928 році другим виданням виходить їх монографія „Изучение читателя. Опыт методики” об’ємом 158 сторінок [51]. Подібного видання українських авторів пізніше не було ні написано, ні видано в Україні.

Підводячи підсумок аналізу доробку дослідників-соціологів УНІКу слід зробити висновок про гармонійний розвиток ними теоретичних, методичних і емпіричних рівнів реалізації цілісної концепції читачезнавства у поєднанні з іншими елементами соціології книги і читання та соціології літератури. Розробка категоріальної системи (понять “читацькі інтереси”, “читацька потреба”, “читацький запит”, “читач”, “книгокористування”, “коефіцієнт інтенсивності читання” та ін.) та обґрунтування комплексності дослідження “суспільство-книга-читач” та його реалізації на практиці (інститут мав 200 дослідницьких осередків) і дає підстави стверджувати, що в Україні склався самостійний напрям соціологічних досліджень, який мав ознаки наукової школи, але був нагло, насильницьки обірваний, а його представники у своїй масі репресовані. Оскільки цей напрям був практично націлений на реальне підвищення рівня культури читачів, то він може бути визначений як соціологія бібліотечної культури, соціологія літературно-художньої культури, яким він був за своїм реальним змістом.

Соціологічні дослідження художньої літератури набувають поширення не тільки в столиці, але й у Харкові, на Донбасі, в Одесі та ін. Так, В. Любін на початку 20-х років (1923–1924 рр.) вивчає особливості потреб і інтересів робітничої молоді в художній літературі [52], А. Бек – особливості читання робітників [53], Л. Коган –

особливості читання жіноцтвом художньої літератури в Одесі (1000 респондентів) [54], специфіку читання художньої літератури робітниками [55] та селянством [56].

Матеріали з питань соціології читання художньої літератури опубліковані на сторінках періодичних видань Українського наукового інституту книгознавства, Всенародної бібліотеки України, журналів “Красный библиотекарь”, “Рабочий читатель”, “Рабочий клуб” (Харків); “Культработник” (Харків), “Вестник труда”, “Вестник профдвижения Украины” “Життя й революція” та ін.

В руслі досліджень УНІКу активізувались дослідження читацьких інтересів у період українізації (друга половина 20-х рр.). Д.А. Балака створив перший і єдиний до нинішнього часу показчик “Вивчення українського читача” (1925), який налічував 205 назв довідкового характеру [57]. Отримано цим же автором спільно з О. Карпінською, значний емпіричний матеріал стосовно читання художньої літератури (1925).

Вцілому можна зробити висновок про значний і плідний розвиток соціології літератури, яка сполучала у бібліотечний і літературознавчий напрямки у єдності соціологічної теорії і методу.

Однак, літературознавчий напрямок чи літературознавча соціологія, яка була представлена переважно критиками, проявляла себе не в емпіричному аспекті, а переважно, у соціологічному підході у формі соціально-ідеологічної детермінації розвитку літератури.

Підсумовуючи перші результати вивчення особливостей становлення і розвитку соціології літератури в Україні в 20-ті роки, можемо стверджувати, що означені на початку особливості розгалужень соціології літератури, в яких поєднувались теоретичні і емпіричні дослідження як на рівні протосоціології, так і самостійної соціології літератури, знайшли своє конкретне підтвердження. Звинувачення у вульгарному соціологізмі більше справедливі стосовно літературознавчого напрямку в соціології літератури, але не може бути віднесений до емпіричних досліджень художньої літератури.

Подальші перспективи дослідження даної теми бачаться нами у використанні порівняльного аналізу і пошуку нових джерел.

Л і т е р а т у р а :

1. Сивокінь Г.М. Одвічний діалог. – К.: Дніпро, 1984. – 253 с.
2. Сивокінь Г.М. Художня література і читач. З досвіду конкретно-соціологічних спостережень. – К.: Наукова думка, 1971. – 148 с.
3. Сивокінь Г. На середній полиці скраю // Дніпро. – 1963. – № 7. – С. 120–136.
4. Сивокінь Г.М. Від аналізу до прогнозу (літературно-художній пошук і позиція критика). – К.: Дніпро, 1990. – 444 с.
5. Сивокінь Г.М. Соціологічний літературознавчий аспект вивчення читача. З історії досліджень // Радянське літературознавство. – 1969. – № 2. – С. 31–42.
6. Новальська Т.В. Український читач у бібліотечнознавчих дослідженнях (кінець XIX – початок XX ст.). – К., 2005. – 252 с.
7. Зворський С.Л., Гапченко М.Б. Початки бібліотечної соціології в Україні // Соціологічні дослідження в бібліотеках. – К., 1992.
8. Что читать народу? Критический указатель книг для народного и детского чтения. – СПб., 1884.

9. Корф Н.А. Наши педагогические вопросы. – М., 1882. – 228 с.
10. Корф Н.А. Народные библиотеки // Народная школа. – 1883. – № 9. С. 15–18.
11. Грінченко Б. Кулішеві твори і сільські читачі // Нова громада. – 1906. – № 6. – С. 68–83.
12. Грінченко Б. Твори світової літератури на селі // Нова громада. – 1906. – № 12. – С. 85–95.
13. Грінченко Б. Шевченків кобзар на селі // Нова громада. – 1906. – № 2. – С. 7–29.
14. Грінченко Б. Перед широким світом. – К., 1907. – 320 с.
15. Зворський С.Л. Біля витоків вивчення українського читача-селянина (Розвідки Б. Грінченка з питань соціології читання на сторінках книги “Перед широким світом”) // Соціол. Дослідження в бібліотеках: Інформ.-аналіт. бюл. / ДБУ. – К., 1995. – Вип. 12. – С. 13–19.
16. Павлик М. Про русько-українські народні читальні. – Львів, 1887. – 186 с.
17. Отчет Киевской городской публичной библиотеки за 1914, 1915, 1916 и 1917 года. – 1918. – 64 с.
18. Тешенко І. Українське письменство і читач // Літературно-науковий вісник. – 1913. – Кн. 5. – С. 330–338.
19. Зворський С.Л. З історії вивчення українського читача на початку ХХ ст. (маловідомі сторінки соціологічного дослідження, проведеного часописом “Засів” у 1912 р.) // Соціол. Дослідження в бібліотеках: Інформ.-аналіт.бюл. – К., 1997. – Вип. 19-20. – С. 4–11.
20. Франко І. Твори: У 50-ти т. – К., 1980. – Т. 26. – С. 13.
21. Українка Л. Твори: 10-ти т. – К., 1965. – Т. 10. – С. 275.
22. Потебня А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство. – 1976. – 614 с.
23. Семашко О.М. Соціологія художньої літератури // Семашко О.М. Соціологія мистецтва. – К.: Міленіум, 2004. – С. 98–128 с.
24. Сумцов Н.О. О литературных нравах южнорусских писателей XVII ст. – СПб., 1906.
25. Грушевський М.С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. – Т. 1. – К.: Либідь, 1993. – С. 54–55.
26. Ківшар Т.І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.). – К.: Логос. – 1996. – 344 с.
27. Борович Б.О. Как читать книгу: о чтении, о книгах, о записи. – Х., 1924. – 128 с.
28. Резолюції та постанови I Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників. – К., 1927. – 91 с.
29. Одинокая Л.П. Развитие библиотековедения в Украинской ССР (1917–1941): Дис...канд.пед.наук. – Л., 1984. – 235 с.
30. Белецкий О. Об одной из очередных задач историко-литературной науки (изучение истории читателя) // Наука на Украине. – Х., 1922.
31. Білецький О.І. Читач, письменник, література // Плужанин. – 1927. – № 6. – С. 28–34.
32. Якубський Б. Соціологічна метода у письменстві. – К., 1923.
33. Всеукраїнський з'їзд пролетарських письменників // Життя й революція. – К., 1927. – № 2. – С. 237–238.
34. Филипович П. Соціальне обличчя українського читача 30–40-х років ХІХ ст. // Життя й революція. – Х., 1930. – № 6. – С. 136–145.
35. Іванушкін В. Проблема читачівства та її вивчення. – К.: УНІК. – 1926. – 32 с.
36. Балика Д. Аналітичний та синтетичний метод вивчення читачівства // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 1(10). – С. 16–36.
37. Балика Д. Класифікація друків за соціальним призначенням // Бібліологічні вісті. – 1921. – № 1. – С. 22–23.
38. Балика Д.А. Определители библиотечной работы. Опыт исследования читаемости, обращаемости и коэффициент интенсивности. – Томск. – 1919. – 37 с.
39. Балика Д.А. Библиологическая социология: определение, предмет, методы // Советская библиография. – 1933. – Вип. № 1–3. – С. 39–69.
40. Балика Д.А. Вивчення українського читача // Бібл. Журнал ВБУ. – 1925. – № 8–10. С. 68–76.
41. Бібліотека і читач на Україні: Тр. УНІКу. – Х.; К., 1930. – 241 с.
42. Читатель и книга. Методы их изучения. Сб. статей Л.В. Ривлина, Н.А. Рубакина, Б.О. Боровича. – Х.; Труд, 1925. – 98 с.
43. Фридьева Н. Современные запросы городского читателя и активность библиотеки // Красный библиотечарь. – 1924. – № 5. – С. 50–55.
44. Фридьева Н. Читатель киевских политпросветских библиотек в 1926–1927 гг. // Красный библиотечарь. – 1928. – № 2. – С. 51–64.
45. Фридьева Н.Я. Запис попиту, як метод вивчення читача, і український читач за матеріалами попиту УНІКу // Бібліотека і читач на Україні: Тр. УНІК. – Х.; К., 1930. – т. 2. – С. 116–144.
46. Фридьева Н.Я. Вивчення читачів і керівництво читанням у масових бібліотеках України // Бібліотекознавство і бібліограф. – 1966. – Вип.3 – С. 5–18.
47. Фридьева Н.К вопросу об изучении читателя // Красный библиотечарь. – 1924. – № 2. – С. 31–39.
48. Керезкез Л. Художня література і читач // Критика. – 1929. – № 12. – С. 17–30.

49. Керекез Л. Художня література і селянський читач // Критика. – 1929. – № 12. – С. 17–29.
50. Довгань К. Соціальна функція літератури і проблема читача // Критика. – 1929. – № 7–8. – С. 3–56.
51. Фридьєва Н., Балика Д. Изучение читателя. Опыт методики. – 2 изд. – М. – Л., 1928. – 156 с.
52. Любин В. Читательские интересы молодежи // Рабочий клуб. – Харьков, 1926. – № 4. – С. 44–45.
53. Бек А. Лицо рабочего читателя // Рабочий читатель. – 1925. – № 5. – С. 16–20.
54. Коган Л. Что читают женщины // Красный библиотекарь. – 1927. – № 6. – С. 18–28.
55. Коган Л. Робітничий читач і художня література // Політосвіта. – 1927. – зб. 4. – С. 59–68.
56. Коган Л. Що читають селяни // Політосвіта. – 1927. – зб. 2–3. – С. 59–66.
57. Балика Д.А. Вивчення українського читача // Бібл. журнал ВБУ. – 1925. – № 9–10. – С. 68–76.

*Осмоловська О. Ю.
НПУ імені М. П. Драгоманова*

СТАН ТА РЕОРГАНІЗАЦІЯ ВИШІВ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ 20-Х РР. ХХ СТ.

У сучасному світі відбувається швидке впровадження новітніх технологій, зростання ролі інтелектуальної праці, що обумовлює попит на високопрофесійні кадри, підготовку яких здійснює вища школа. Україна демонструє високий рівень вітчизняної вищої освіти, прагне наблизити його до європейських і світових стандартів. Історіографія проблеми розвитку вищої освіти у 1920–30-ті рр. представлена великою кількістю наукової літератури, що висвітлює проблему її становлення та розвитку як в межах колишнього СРСР, так і в Україні, зокрема. Однак, значна частина робіт написана під впливом ідеологічних вимог радянського періоду. Лише дослідження, що з'явилися у 1990-ті рр., поступово позбавляються цього впливу та наближаються до об'єктивного розгляду даної проблеми. До них можна віднести роботи В. Липинського В. Даниленка, В. Лозицького, О. Рябченко, Ю. Шевельова, І. Богінської та ін.

Дослідження позитивного і негативного досвіду функціонування вищої освіти в Україні у 1920-ті рр. може бути використане для моделювання сучасного розвитку вищої школи в Україні, формування її інтелектуальної еліти, тому автор звернув увагу на перший етап реорганізації вишів, як самий насичений спробами використання новітніх технологій у навчальному процесі.

На період 1920–1930-х рр. припадають складні реформаційні процеси у галузі вищої освіти. Початок їм був покладений у 1920 р., коли почала формуватися нова система вищої освіти в Україні, відмінна від російської.

Творцем першої концепції та моделі освіти став народний комісар освіти Г. Гринько. В Україні передбачалась ліквідація університетів, а замість них залишалась так звана наукова вертикаль, куди повинні були увійти різні інститути та академії теоретичних знань.

У серпні 1920 р. на II загальноукраїнській нараді з питань освіти була затверджена “Модель освіти УСРР” на новий навчальний рік, за якою у 1921 р. всі